

**RECENZJA
ROZPRAWY DOKTORSKIEJ**

AUTORKA:

Mgr piel. Natalia Dominika PAWLAK

TYTUŁ:

„Analiza wpływu stresu i sposobów radzenia sobie na różnice międzypokoleniowe wśród pielęgniarek – przekrojowe badanie korelacyjne”

Analysis of the impact of stress and dealing methods on inter-generational differences among nurses – a cross-sectional correlational study

DZIEDZINA/DYSCYPLINA
NAUKI:

Rozprawa doktorska na stopień doktora
w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu
w dyscyplinie nauki o zdrowiu
przedkładana Radzie Dyscypliny Nauk o Zdrowiu
Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego

PROMOTOR:

Dr hab. n. o zdr. Lena Serafin
Zakład Pielęgniarstwa Klinicznego
Warszawski Uniwersytet Medyczny

RECENZENT:

Dr hab. n. zdr. Danuta Zarzycka, prof. UML
Zakład Pediatrii i Pielęgniarstwa Pediatrycznego,
Katedra Zintegrowanej Opieki Pielęgniarskiej
Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny w
Lublinie

DATA:

Lublin, 23.12.2025r.

1. TEMAT PRACY

Aktualna sytuacja kadrowa pielęgniarstwa w Polsce ma cechy typowe dla kryzysu podaży pracy tj.: relatywnie niską liczbę pielęgniarek w przeliczeniu na populację, niekorzystną strukturę wieku oraz słabą zastępowalność pokoleniową. Zjawiska te są spójne z obserwowanymi globalnie niedoborami kadr pielęgniarskich i nasilają ryzyko ograniczenia dostępności oraz ciągłości opieki. Wiodące zagadnienie przedstawione w pracy dotyczy wieloaspektowej analizy stresu zawodowego pielęgniarek oraz strategii radzenia sobie ze stresem jest istotne, ponieważ stres w tej profesji ma charakter wieloźródłowy (organizacyjny, interpersonalny i etyczny) oraz wykazuje konsekwencje dla jakości i bezpieczeństwa opieki, które pośrednio przekładają się na zamiar odejścia z zawodu i rotację kadr.

Stres nie stanowi wyłącznie problemu dobrostanu personelu, lecz również mechanizm obniżający jakość świadczeń, co zwiększa presję organizacyjną, pogłębia przeciążenie i może nasilać procesy odchodzenia z zawodu.

Natomiast uwzględnienie różnic międzypokoleniowych w obszarze stresu zawodowego i radzenia sobie z nim jest konieczne, ponieważ intencja odejścia oraz konfiguracja predyktorów (ryzyka i ochronnych) różnią się pomiędzy kohortami wieku/przynależności generacyjnej, a to oznacza odmienną wrażliwość na stresory i odmienne „profile” skutecznego radzenia sobie.

Dodatkowo pielęgniarstwo jest zawodem sfeminizowanym (w skali globalnej ponad 90% osób w pielęgniarstwie i położnictwie stanowią kobiety), co ma znaczenie dla stresu i retencji, ponieważ ekspozycja na konflikt ról, obciążenia opiekuńcze poza pracą oraz strukturalne niedowartościowanie pracy „sfeminizowanej” mogą wzmacniać presję psychologiczną i decyzje o odejściu. Dlatego przedstawiona do oceny dysertacja dotycząca wieloaspektowej analizy stresu zawodowego i metod radzenia sobie wśród pielęgniarek, z rozważaniem różnic międzypokoleniowych, jest ważna, świadczy o dogłębnej analizie złożoności zagadnienia i uwzględnia odmiennosć generacji pod względem stresorów, zasobów i „punktów krytycznych”, które przekładają się na zamiar

opuszczenia zawodu i faktyczną rotację. Bez takiej analizy działania zapobiegawcze, czy naprawcze bywają „jednym rozwiązaniem dla wszystkich”, przez co nie trafiają w realne mechanizmy odejść pielęgniarek.

2. STATYSTYKA PRACY

Do oceny przedstawiono cykl 4 artykułów naukowych spójny tematycznie i zgodny z zakresem tematycznym wskazanym w tytule rozprawy doktorskiej, co stanowi podstawę do ubiegania się o stopień naukowy doktora na podstawie art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668 ze zm.). Artykuły wchodzące w skład cyklu, w tym jeden o charakterze przeglądowym, a pozostałe o charakterze oryginalnym, posiadają łączną wartość Impact Factor = 10.00 oraz 300 punktów MNiSW, zgodnie z rokiem ukazania się wszystkich publikacji tj. w latach 2022-2025 wg analizy bibliometrycznej wykonanej przez Bibliotekę Główną Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego. Pozostały dorobek Doktorantki to 6 publikacji o wartości IF=3 oraz 330 punktów MNiSW.

Mgr piel. Natalia D. Pawlak jest pierwszym autorem we wszystkich czterech publikacjach, współpracując przy ich opracowaniu z Promotorem i Kierownikiem Zakładu.

Udział Doktorantki w tych pracach jest znaczący i wynosi 70% (potwierdzony oświadczeniami współautorek) o charakterze koncepcyjno-wykonawczym oraz organizacyjnym.

3. UKŁAD PREZENTACJI OSIĄGNIĘCIA

Osiągnięcie naukowe **mgr Natalii Pawlak** przedstawione jako podstawa do uzyskania stopnia doktora nauk o zdrowiu zostało przedstawione w formie monografii podsumowującej cykl artykułów naukowych opublikowanych w znaczących czasopismach o zasięgu międzynarodowym (*Pielęgniarstwo XXI wieku, Journal of Nursing Management, Journal of Advanced Nursing, International Journal of Nursing Studies Advances*). W spisie treści wyodrębniono 9 punktów o gradacji treści zgodnie z zasadą od ogółu do

szczegółu z klasycznym wyodrębnieniem podstaw teoretycznych opartych o przegląd piśmiennictwa, metodologii badań, przedstawienia wyników i ich analizy oraz podsumowania i wniosków. W tym za szczególnie wartościowe należy uznać szeroko uwzględnione rekomendacje dla praktyki pielęgniarstwa oraz perspektywę dalszych badań. Prezentacja osiągnięcia zawiera również kopie opublikowanych prac, bibliografię spisy porządkowe (spis tabel i rycin, wykaz skrótów) opinię Komisji Bioetycznej, oświadczenia współautorów oraz streszczenia strukturalne w językach polskim i angielskim.

Reasumując, układ pracy jest klarowny i bardzo przemyślany, ułatwia zapoznanie się z istotą osiągnięcia naukowego.

4. PODSTAWY TEORETYCZNE

Podstawy teoretyczne mają charakter obszernego, gdyż niemalże 30 stronicowego wprowadzenia w zagadnienie stanowiące przedmiot badań.

Szeroki, wielowątkowy przegląd piśmiennictwa zawarty w rozdziale 1 dotyczy starzenia się populacji i kadr pielęgniarstwa, wysokiego poziomu stresu zawodowego pielęgniarek oraz różnic międzypokoleniowych w percepcji stresu, strategii radzenia sobie i ich konsekwencji dla współpracy zespołowej oraz bezpieczeństwa pacjenta. W tej części omówiono także znaczenie rzetelnego monitorowania zjawisk stresu i różnic pokoleniowych z użyciem wystandaryzowanych narzędzi psychometrycznych oraz wskazano nowatorskie aspekty i implikacje kliniczne rozprawy, osadzając ją w aktualnym, międzynarodowym dyskursie naukowym.

Wartością tej części dysertacji jest kompleksowość ujęcia problemu tj.: łączenie perspektywy demograficznej, psychologicznej i organizacyjnej, tworząc spójne tło teoretyczne dla planowanych badań empirycznych. Natomiast osadzenie tematyki w aktualnej literaturze międzynarodowej, wyraźnie wskazuje luki badawcze dotyczące różnic pokoleniowych w polskim pielęgniarstwie.

Atutem naukowym jest również klarowne powiązanie przeglądu z doбором narzędzi psychometrycznych i projektów badawczych (ENSS, MNGQ, PSS-10, Mini-COPE), co wzmacnia spójność koncepcyjno-metodologiczną rozprawy.

Takie wprowadzenie precyzyjnie uzasadnia potrzebę adaptacji narzędzi oraz wyjaśnia ich miejsce w konstrukcji modelu badawczego.

5. CEL PRACY

Projekt badawczy koncentruje się wokół zasadniczego celu o charakterze poznawczo-analitycznym w brzmieniu „*wieloaspektowa analiza stresu zawodowego oraz metod radzenia sobie ze stresem w wśród pielęgniarek w kontekście różnic międzypokoleniowych*”. Cel tak zdefiniowany stał się źródłem określenia 16 szczegółowych pytań badawczych o charakterze dopełnienia i 2 pytań badawczych o charakterze rozstrzygnięcia. W badaniu przyjęto podejście problemowo-pytaniowe, a nie hipotezowe, ponieważ zasadniczym celem badania przekrojowego była eksploracja oraz opis związków i różnic między zmiennymi w populacji pielęgniarek, przy jednoczesnym zachowaniu ostrożności interpretacyjnej wynikającej z braku następstwa czasowego pomiaru (charakter przekrojowy).

6. MATERIAŁ I METODA

Wyniki badań przedstawione w pracy pochodzą z projektu o charakterze badań przekrojowych poprzedzonym analizą piśmiennictwa. Rozprawa bazuje na czterech etapach: niesystematyczny przegląd piśmiennictwa (31 publikacji z lat 2000-2020), międzykulturowa adaptacja i walidacja Rozszerzonej Skali Stresu Pielęgniarskiego (Expanded Nursing Stress Scale Tool – ENSS; n=331) oraz Kwestionariusza Wielopokoleniowego w Pielęgniarstwie (Multidimensional Nursing Generations Questionnaire – MNGQ; n=850), a także badanie przekrojowe (n=692 pielęgniarki/pielęgniarzy z pokoleń X, Y, Z). Zbierano dane ankietami internetowymi metodą CAWI (PSS-10, Mini-COPE, MNGQ-PL), z analizą statystyczną obejmującą EFA, CFA, ANOVA, korelacje Pearsona, regresje i modelowanie równań strukturalnych (SEM).

Zastosowane w projekcie metody (przegląd piśmiennictwa, adaptacja i walidacja narzędzi oraz badanie przekrojowe) mają wysoką wartość naukową, gdyż budują porównywalne i rzetelne podstawy pomiaru stresu i różnic

pokoleniowych w polskim pielęgniarstwie. Jednocześnie mają wartość praktyczną, ponieważ wyniki i zwalidowane narzędzia mogą być użyte do diagnozy ryzyka, projektowania interwencji oraz usprawniania zarządzania zespołami i zapewnianiu bezpieczeństwa pacjenta.

7. OCENA ETYCZNA

Komisja Bioetycznej przy Warszawskim Uniwersytecie Medycznym w dniu 18 stycznia 2021 roku wydała oświadczenie w którym przyjmuje do wiadomości realizację projektu pt.: Analiza wpływu poziomu stresu oraz metod radzenia sobie na różnice międzypokoleniowe wśród pielęgniarek-przekrojowe badanie opisowe, które nie jest eksperymentem medycznym w rozumieniu art. 21 ust.1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz.U. z 2018 r.poz.617) w związku z powyższym nie wymaga uzyskania opinii komisji o której mowa w art. 29 ust.1 ww. ustawy (nr oświadczenia AKBE/2/2021 z dnia 18 stycznia 2021 roku).

8. REZULTAT PRACY

Wyniki badań przedstawiono bardzo starannie i w wyrażnie nieprzypadkowym układzie.

Badanie I (przegląd piśmiennictwa): zidentyfikowano kluczowe źródła stresu, różnice pokoleniowe w strategiach radzenia sobie oraz wpływ czynników organizacyjnych i interpersonalnych na współpracę w zespołach wielopokoleniowych. Wskazano, że działania takie jak mentoring, wymiana wiedzy i świadoma polityka komunikacyjna mogą ograniczać konflikty i wspierać jakość opieki.

Badanie II (ENSS-PL): polska wersja ENSS została uznana za rzetelną i użyteczną do oceny źródeł stresu zawodowego, ale oryginalna struktura czynnikowa nie została potwierdzona w CFA i przyjęto rozwiązanie oparte o

analizę eksploracyjną (8 czynników). Zalecono dalszą weryfikację struktury i inwariancji pomiaru, mimo wysokiej spójności wewnętrznej narzędzia.

Badanie III (MNGQ-PL): uzyskano finalną polską wersję MNGQ-PL (43 pozycje, 6 podskal) z bardzo dobrym dopasowaniem modelu w CFA oraz zadowalającą rzetelnością, co uzasadnia stosowanie narzędzia w badaniach i w diagnostyce organizacyjnej.

Badanie IV (badanie przekrojowe, n=692): wykazano istotne różnice pokoleniowe w poziomie stresu (najwyższy w pokoleniu Z, niższy w Y, najniższy w X) oraz w strategiach radzenia sobie. Zidentyfikowano też zależności, w których strategie aktywne wiązały się z wyższą oceną bezpieczeństwa pacjenta, a strategie unikowe z niższą dyspozycyjnością do pracy i niższymi ocenami bezpieczeństwa.

O rzetelności warsztatu naukowego Autorki opracowania świadczy dyskusja, która jest poprawna i ma wysoką wartość, gdyż logicznie łączy wyniki czterech badań w spójny cykl oraz przekłada wyniki na konkretne implikacje dla zarządzania zespołami i bezpieczeństwa pacjenta, przy jednoczesnym uwzględnieniu ograniczeń i ostrożności interpretacyjnej.

Poszukując szczegółów należy podkreślić, że dyskusja jest spójna z celem pracy: stres zawodowy i strategie radzenia sobie są omawiane w kontekście różnic międzypokoleniowych oraz ich znaczenia dla współpracy i bezpieczeństwa pacjenta. Poprawnie uzasadniono ciąg metodyczny „od narzędzi do wniosków”: najpierw walidacja narzędzi (ENSS-PL, MNGQ-PL), potem interpretacja wyników badania przekrojowego na podstawie wystandaryzowanych pomiarów.

Dyskusja jest ostrożna tam, gdzie narzędzie ma ograniczenia psychometryczne: wskazano, że ENSS-PL ma wysoką rzetelność i trafność treściową, ale nie uzyskano jednoznacznego potwierdzenia trafności konstruktu w CFA, co uzasadnia dalszą weryfikację. W dyskusji uwzględniono czynniki organizacyjne i komunikacyjne (np. mentoring, dialog, zarządzanie różnorodnością generacyjną) zamiast redukować problem do cech jednostek, co wzmacnia poprawność interpretacji.

W dyskusji warto jeszcze wyraźniej oddzielić wnioski przyczynowe od korelacyjnych (ponieważ badanie główne ma charakter przekrojowy), aby uniknąć nadinterpretacji mechanizmów.

9. WARTOŚĆ NAUKOWA I PRAKTYCZNA PRACY

Praca wnosi wkład **metodologiczny** poprzez adaptację i walidację narzędzi, co umożliwia prowadzenie porównywalnych badań w Polsce oraz włączanie danych do analiz międzynarodowych. Wnosi też wkład **poznawczy**, integrując perspektywę psychologiczną (stres/coping) i organizacyjną (współpraca, różnice generacyjne, bezpieczeństwo pacjenta) oraz dostarczając wyników empirycznych o generacjach X–Z w pielęgniarstwie.

Ponadto wyniki zaprezentowane w pracy uzasadniają **wdrażanie** „wrażliwych pokoleniowo” działań w miejscu pracy: programów wsparcia psychologicznego, szkoleń z radzenia sobie ze stresem, rozwiązań wzmacniających komunikację i współpracę oraz mentoringu międzypokoleniowego. Narzędzia (ENSS-PL i MNGQ-PL) mogą wspierać rutynowy monitoring stresorów i diagnozę napięć/zasobów w zespołach, co pomaga lepiej planować interwencje kadrowe i rozwojowe oraz działania na rzecz bezpieczeństwa pacjenta.

10. OCENA EDYTORSKA

Tekst pracy przedłożonej do recenzji jest opracowany z należytą starannością edytorską, estetyczną i uporządkowany logicznie. Zachowana jest struktura naukowa (nagłówki podrozdziałów, logiczne przejścia, konsekwentne prowadzenie wątku stres–coping–różnice pokoleniowe). Styl jest w większości formalny i adekwatny do rozprawy (terminy psychometryczne, opis procedur, uzasadnienia praktyczne). W wielu miejscach widać próbę standaryzacji opisu metod (EFA/CFA/SEM, wskaźniki dopasowania, alfa Cronbacha, omega McDonalda), co jest poprawne redakcyjnie dla tekstu empirycznego.

Najważniejsze uchybienia edycyjne polega na utracie polskich znaków diakrytycznych (np. „wpyw”, „pielgniarek”, „rnice”, „bezpieczestwo”) – to główny problem techniczny w całym opracowaniu i wymaga korekty źródłowej lub ponownego eksportu PDF z poprawnym kodowaniem fontów. Jednak mając na uwadze fakt, że pierwotnie wyniki analiz i badań zostały opublikowane w formie artykułów o nienagannej edycji tekstu, powyższe uwagi mają wyłącznie charakter porządkujący.

11. UWAGI RECENZENTA

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska autorstwa mgr Natalii Pawlak prezentuje bardzo wysoki poziom merytoryczny, który poprzez dobór obszaru badań oraz zastosowaną metodę badań stanowi źródło istotnej wiedzy poznawczej i rozwiązań praktycznych w obszarze nauk o zdrowiu. Dążąc nieustająco do doskonalenia proponuję rozważyć sposób formułowania wniosków, sugeruję, aby konsekwentnie formułować je jako zależności i współwystępowanie, a nie „wpływ” (przyczynowość), ponieważ badanie miało charakter przekrojowy, zastosowano ankietę samoopisową i dobór nielosowy.

WNIOSEK KOŃCOWY

Reasumując oceniam rozprawę doktorską **mgr piel. Natalii Dominiki Pawlak** pt.: *„Analiza wpływu stresu i sposobów radzenia sobie na różnice międzypokoleniowe wśród pielęgniarek – przekrojowe badanie korelacyjne”* jako dorobek oryginalny, nowatorski i czyniący znaczący wkład w rozwój nauk o zdrowiu. Całość opracowania dokumentuje samodzielne prowadzenie badań naukowych przez Doktorantkę, a w szczególności polegające na wyodrębnieniu problemu o charakterze naukowym, dokonaniu jego oceny i analizy zgodnie z zasadami realizacji badań w celu dokonania zmian w praktyce - ustalenia argumentów merytorycznych do prowadzenia spersonalizowanego generacyjnie zarządzania zespołami pielęgniarskimi w celu zapewnienia bezpieczeństwa pacjenta i stabilności kadr pielęgniarskich.

Konkludując, dysertacja autorstwa mgr piel. Natalii Dominiki Pawlak spełnia kryteria zawarte w art. 187 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.).

Na tej podstawie stwierdzam, że przedłożona do recenzji praca doktorska pt.: *„Analiza wpływu stresu i sposobów radzenia sobie na różnice międzypokoleniowe wśród pielęgniarek – przekrojowe badanie korelacyjne”* spełnia wymogi formalne stawiane pracom na stopień naukowy doktora nauk o zdrowiu oraz posiada liczne zalety o charakterze metodologicznym, innowacyjnym i replikacyjnym czyniąc je wybitnym. Na szczególne podkreślenie zasługują następujące wyróżniające się aspekty dysertacji doktorskiej:

- Spójny, wieloetapowy projekt badawczy: przegląd piśmiennictwa → dwa badania metodologiczne (adaptacje/walidacje) → ogólnopolskie badanie przekrojowe → integracja w modelu zależności.
- Oparcie rozprawy na czterech publikacjach naukowych, w tym badaniach oryginalnych w czasopismach międzynarodowych, co wzmacnia „dowód” jakości i recenzowalności wyników.
- Projekt łączy perspektywę psychologiczną (stres, coping) i organizacyjną (współpraca międzypokoleniowa, zarządzanie zespołem), co daje wielowymiarowy obraz funkcjonowania pielęgniarek w systemie.
- Wypełnienie luki w polskiej literaturze: analiza stresu i radzenia sobie u pielęgniarek w perspektywie międzypokoleniowej oraz w powiązaniu z funkcjonowaniem zespołów i bezpieczeństwem pacjenta.
- Istotny wkład metodologiczny: przeprowadzono międzykulturową adaptację i walidację narzędzi ENSS oraz MNGQ, co dostarcza polskim badaczom standaryzowanych narzędzi do dalszych badań i porównań.
- Duże liczebności prób (m.in. ENSS n=331, MNGQ n=850, badanie główne n=692) zapewniają stabilność analiz psychometrycznych i porównań międzypokoleniowych.

- Zastosowano modelowanie zależności (SEM/path) oraz analizę moderacji przynależnością pokoleniową, co wykracza poza proste porównania średnich i pozwala formułować bardziej „mechanistyczne” wnioski
- Wyniki prowadzą do konkretnych rekomendacji (np. interwencje „wrażliwe pokoleniowo”: mentoring, szkolenia z zarządzania stresem i komunikacji), co wzmacnia znaczenie aplikacyjne rozprawy.
- Praca jasno wiąże dobrostan personelu z jakością opieki i bezpieczeństwem pacjenta, co jest kluczowe w dyscyplinie nauki o zdrowiu.

W związku z powyższym mam zaszczyt przedłożyć Wysokiej Radzie Dyscypliny Nauk o Zdrowiu Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego **wniosek o dopuszczenie** Pani *mgr piel. Natalii Dominiki Pawlak* do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Mając na uwadze nowatorskie ujęcie problematyki, wysoki poziom metodologiczny (w tym komponent walidacyjny) oraz wyraźne znaczenie praktyczne wyników, rozprawę oceniam jako wybitną i **wnoszę o jej wyróżnienie.**

Dr hab. n. zdr. Danuta Zarzycka, prof. UML